

Samtaler i **hverdagen**

De daglige samtaler er et centralt udgangspunkt for at arbejde med børns sproglige udvikling. Det er vigtigt, at samtalerne altid tager udgangspunkt i det enkelte barns aktuelle kompetencer, og at forskellige former for samtale organiseres og struktureres, så det er muligt at tilgodese det enkelte barns behov og forudsætninger.

Når de understøttende sprogstrategier inddrages i alle kommunikative situationer i hverdagen, hvad enten det sker på legepladsen, under måltider eller i forbindelse med en hvilken som helst anden aktivitet, stimuleres barnets sproglige kompetencer. Ved konstant at være opmærksom på, hvordan de voksne taler med børnene, og hvordan børnene taler med hinanden i hverdagsrutinerne, er der skabt et solidt fundament for et sprogstimulerende miljø i børnehaven.

I Sprogpakken peges der på en række sprogstrategier, som på forskellig måde understøtter og stimulerer den sproglige udvikling. Strategierne kan integreres i alle de samtaler, der indgår i hverdagens aktiviteter og gøremål, og være en inspiration i forhold til den enkelte pædagogs overvejelser over egen praksis, i forhold til fælles overvejelser omkring institutionens sprogstrategier og som udgangspunkt for en faglig drøftelse af temaet "Sprog" i den lokale læreplan.

De understøttende sprogstrategier i Sprogpakken er:

1. Følg barnets interesse
2. Brug åbnende spørgsmål
3. Vent på barnets svar
4. Fortolk og udvid, hvad barnet siger
5. Hjælp barnet med at sætte ord på
6. Forklar ord, barnet ikke kender i forvejen
7. Relater til noget, barnet kender
8. Udnyt de sproglige kompetencer, barnet har i forvejen
9. Ret ikke barnets fejl direkte
10. Leg med sproget, når det er muligt

Strategierne understøtter alle børns sprog, uanset om børnene har et stort eller et lille ordforråd og om de er et- eller tosprogede, men børn med fokuserede og særlige behov har, i endnu højere grad end andre børn, brug for, at der gøres brug af dem. Alle strategierne er kendte i forvejen, men udfordringen er, at pædagogerne **gør sig en række didaktiske overvejelser** over, hvilke strategier, der skal inddrages hvornår, og hvordan strategierne kan omsættes til **praksis overfor netop 'dette barn' eller 'denne børnegruppe'**.

I Sprogpakken lægges der vægt på, at samtalen skal tage udgangspunkt i barnets interesse, den skal fortolke og udvide hvad barnet siger, men den skal også stimulere barnets ordforrådsudvikling, begrebsverden og refleksionsniveau. Samtalen

skal med andre ord stille krav til og udfordre barnets aktuelle sprog. I de følgende eksempler er B=barn og P=pædagog

1. Følg barnets interesse

B: "Jeg var hjemme hos morfar i går!" P: "Det lyder dejligt - hvad lavede I så?"

Det er centralt at følge med i, hvad barnet er optaget af og vise interesse for det, barnet laver, da barnet netop tager afsæt i den fælles opmærksomhed, når det lærer sprog. Igennem den fælles opmærksomhed og den deraf følgende dialog understøttes barnets afkodning af mening og dets positive interesse i at lære sprog.

For at holde fast i den sproglige udfordring er det nødvendigt at begrænse barnets mulighed for at benytte sig af ja- og nej-svar. De voksne skal så vidt muligt bestræbe sig på at stille **udvidende og åbnende spørgsmål** som f.eks. "Hvordan gjorde du det?", "Vil du fortælle mig om din ferie?" osv. Barnet skal have lov til at beholde ejerskabet til sin egen fortælling. Det er ikke så vigtigt, om det der siges er korrekt, men det er vigtigt, at der etableres et fælles fokus for og engagement i den sproglige udveksling. Når pædagogen er i stand til at lytte opmærksomt til barnet, får hun indsigt i barnets interesser og oplevelser - det barnet er optaget af og gerne vil tale om, men hun får også **indsigt i barnets sproglige færdigheder**, og det er en indsigt, der er nødvendig for at hun kan tage udgangspunkt i barnets aktuelle og potentielle udvikling.

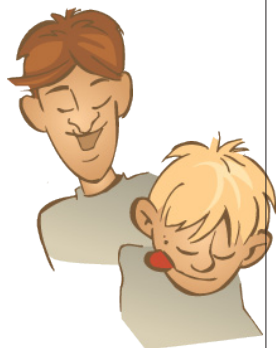
Den voksne kan gentage nogle af de ord, barnet siger, med henblik på fx korrekt udtale, barnets refleksionsniveau eller grammatiske finurligheder i sproget, alt afhængigt af hvilket mål der er for samtalen. Endelig er det vigtigt at sikre en positiv stemning i forbindelse med samtalen ved at rose barnet og vise det, at det er sjovt og interessant at være sammen. Mange børn begynder meget tidligt at vise interesse for bogstaver. Her er det oplagt at følge børnenes interesse og lade dem gå på opdagelse i det skrevne sprog. Man kan skabe forundring over bogstavernes lyde, former og navne - fx det finurlige i at E i Erik lyder helt anderledes end E i Emma, eller e i de.

2. Brug åbnende spørgsmål

P: "Hvem kan huske, hvad vi lavede i går?"

Et åbnende spørgsmål er et spørgsmål, der oftest kræver et længere svar. Barnet skal både forstå spørgsmålet og reflektere over svaret. På den måde lægger de åbnende spørgsmål op til et højere refleksionsniveau end lukkede spørgsmål, der kan besvares med et enkelt ord. De åbnende spørgsmål inviterer til flere forskellige svarmuligheder og giver plads til forskellige sproglige erfaringer og indfaldsvinkler. Ved at bruge spørgsmål som åbner, udfordres barnet til at tænke sig om og bruge sproget mere varieret. Herved støttes udviklingen af sproglige skabeloner, som barnet skal bruge for at kunne udtrykke sig nuanceret.

Åbnende spørgsmål skal motivere barnet og give barnet større mulighed for at inddrage egne perspektiver og erfaringer i samtalen. Pædagogen må derfor gøre sig umage med at lytte til og forstå, hvad barnet siger og være opmærksom på at komme med spørgsmål, handleforslag eller anvendelig ny viden, der kan bringe barnet videre i tanke, sprog og handling. Pædagogen skal være opmærksom på, hvordan hun kan støtte barnet på en måde, så hun ikke overtager ansvaret for samtalen, forærer barnet svaret eller bliver så optaget af sin egen fortælling, at barnet taber interessen.

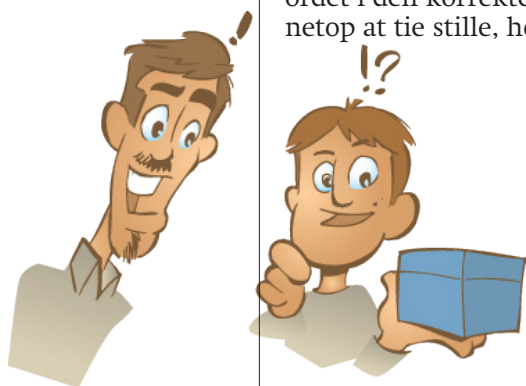
De åbende spørgsmål kan også anvendes i den åbende samtale med en gruppe af børn. Det er i princippet de samme overvejelser, der gør sig gældende her.

3. Vent på barnets svar

P: "Hvad har du i din madpakke i dag?" (afvent barnets svar!)

Barnet skal have tid til at tænke sig om og til at afprøve sin sproglige forståelse. Barnet skal finde ud af, at alle biler kan omtales som biler, at det kan sætte et nyt udsagnsord ind i en sætning som fx "Jeg elsker dig" – "Jeg hjælper dig" osv. Børn har brug for tid til at afprøve deres sproglige hypoteser, fordi det både tager tid og kræver mange forsøg at lære sprog.

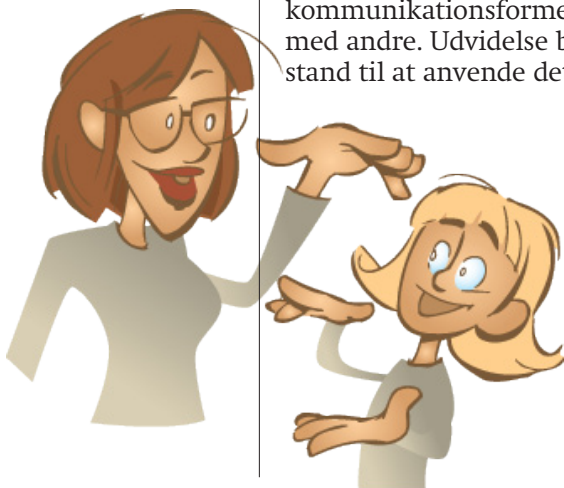
Når det drejer sig om børn, der er ved at tilegne sig et (eller flere) sprog, er det nødvendigt, at de voksne væbner sig med både tålmodighed og god tid, så barnet får mulighed for at tænke sig om. Det kan være, at barnet skal lede efter et ord, tænke over hvad et ord betyder eller tænke over, hvordan det skal formulere sig, og det kan alt sammen tage lidt tid. Barnet lærer bedst, når det får tid og støtte til egen eftertanke og afprøvning i trygge omgivelser. Hvis udtalen eller anvendelsen af et ord ikke er korrekt, kan den voksne gentage ordet i den korrekte form og sammenhæng. Noget af det sværeste for mange voksne er netop at tie stille, høre efter hvad der bliver sagt og at tage "den andens" perspektiv.

4. Fortolk og udvid hvad barnet siger

B: "Kat!" P: "Ja, det er en kat. Så du, at katten løb op i træet?"

At fortolke og udvide, hvad barnet siger, er en af de mest centrale strategier, fordi den voksne derved støtter barnet direkte i at udvikle mere komplekse sproglige skabeloner. Det er her vigtigt at være opmærksom på barnets semantiske og pragmatiske forståelse. Ved barnet f.eks. hvad de ord, der anvendes, betyder, og anvendes ordene på en hensigtsmæssig måde? Alle børn skal lære, at ord opfattes på forskellig måde, og at der er nogle kommunikationsformer, der er mere hensigtsmæssige end andre, når man vil i kontakt med andre. Udvidelse betyder, at den voksne søger at variere sproget, så barnet bliver i stand til at anvende det meningsfuldt og konstruktivt i forhold til det, det ønsker at ud-

trykke. Strategien er vigtig for børn i alle aldersgrupper, men den skal selvfølgelig altid tilpasses det udviklingsstrin barnet aktuelt befinder sig på men også det udviklingspotentiale, barnet er i besiddelse af.

5. Hjælp barnet med at sætte ord på

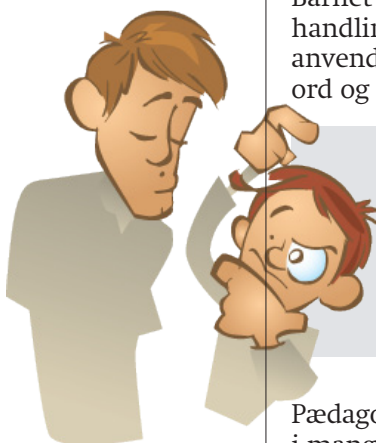
B: "Ha den!" P: "Det er en skruetrækker. Skal du bruge skruetrækkeren"?

Barnet lærer ikke ord, men betydninger. Når barnet er i gang med at skabe sproglige mønstre, skal det have tid til at forstå, hvordan ord og betydninger hører sammen. Når barnet skal lære ordet "bil", skal det forstå, at alle biler, både store og små, hedder biler. At det hedder en bil uanset om den kører eller holder stille, om den er rød eller blå. Barnet skal igen og igen præsenteres for ordet i de mange forskellige sammenhænge, det indgår i, for at det kan udlede de varierende betydninger, som ordet har.

Barnet tilegner sig sprog ved at anvende sproget. Derfor er det vigtigt at sætte ord på handlinger og konkrete genstande i hverdagen. Undersøg om barnet kan forstå de ord, der anvendes i oplæsning, instruktion, samtale eller andet. Stil spørgsmål til barnet og forklar ord og begreber, som det ikke kender. Understøttende sprogstrategier kan her være:

- At gentage ordet (det samme ord anvendes ofte)
- At anvende ordet på mange måder og i forbindelse med forskellige udtryksformer (sang, rim, højtlesning, kreative aktiviteter)
- At anvende og konkretisere ord og genstande (direkte erfaringer med ordet: se, anvende, føle, smage, lugte osv.)

Pædagogen kan kommentere de aktiviteter, barnet er i gang med. Hun kan gentage et ord i mange forskellige sammenhænge ved at bruge det samme ord i nutids- og datidsformer, i ental og flertal osv.

6. Forklar ord, barnet ikke kender i forvejen

B: "Se, en stor bil!" P: "Det er en lastbil. Ved du hvorfor det hedder en lastbil?" P: "Kender du andre biler?"

Det er, som det fremgår ovenfor, ikke nok at man peger på en bil og siger ordet bil, for at barnet lærer ordet. Barnet har brug for at forstå meningen med ordet, og derfor er det vigtigt at forklare betydningen af nye ord på så mange måder som muligt. Det er vigtigt at give mange forskellige eksempler på, hvad et ord kan betyde og på de sammenhænge, som ordet kan indgå i.

Uanset om det er i forbindelse med samtaler eller højtlesning, så viser forskningen, at hvis man forklarer ukendte og/eller svære ord, så øges barnets tilegnelse af nye ord mærkbart. Følgende strategier har vist sig særligt velegnede i forhold til tilegnelsen af nye ord:

- At bruge et andet ord med tilsvarende betydning
- At bruge gestik eller lyde til at illustrere, hvad ordet betyder
- At bruge ordet i en anden sammenhæng
- At pege på illustrationer, der svarer til det pågældende ord
- At inddrage konkrete materialer, så barnet får visualiseret ordet

Ordet skal gentages i meningsfulde sammenhænge. For barnet er gentagelsen af ord og begreber centralt - gentagelse gør det muligt for barnet igen og igen og med stigende sikkerhed at imitere nye ord.

7. Relater til noget, barnet kender

B: "Hvad er en moster?" P: "Det er en mors søster – har du en moster?"

B: "Moster Hanne? – er moster Hanne så min mors søster?"

Denne strategi er central, når børn skal lære noget nyt. Børn lærer ved at forbinde det nye med noget, de allerede kender. Når børn skal forstå ords betydning, hjælper det dem derfor, hvis de kan forbinde ordene med noget, de kender i forvejen.

Med udgangspunkt i barnets egne erfaringer og pædagogens kendskab til barnet, kan pædagogen udfordre såvel barnets evne til refleksion som dets sproglige færdigheder på en måde, så barnet får gentaget både oplevelser og ord. Gentagelser i nye og forskellige kontekster er med til at støtte barnets tilegnelse af nye ord og ny viden. Institutionens daglige rutinesituationer er ideelle til den tilbagevendende samtale. I garderoben er der fokus på påklædning. Her kan man sætte navn på beklædningsgenstande, henlede barnets opmærksomhed på, at der f.eks. er forskel på en jakke og en anorak, at der er støvler og gummistøvler. Og man kan få barnet til selv at gennemtænke rækkefølgen i af- og påklædning.

8. Udnyt de sproglige kompetencer barnet har i forvejen

P: "Ved du hvad en firkant hedder på polsk? Vil du lære mig at sige det?"

Barnet har brug for at træne sine sproglige kompetencer og øve sig på de ord og sproglige skabeloner, som det har lært. Det kan barnet gøre ved at bruge de ord eller sætningskonstruktioner, som det allerede har lært. For tosprogede børn, kan det være en stor hjælp, når de voksne er opmærksomme på de sproglige kompetencer barnet har på sit modersmål.

Barnet lærer ved at udvide sine faste vendinger til skabeloner, som kan varieres fra fx "Bamse er sød" som fast vending til "Petra er sød", "Kaninen er sød", eller "Bamse er blød", "Bamse har tøj på"

Barnet lærer bedst, når det kan inddrage og trække på egne erfaringer og færdigheder. Når pædagogen er opmærksom på barnets kompetencer og nysgerrig efter at finde ud af, hvad barnet er optaget af, hvad det allerede ved og kan, er det muligt at følge barnets interesse og forudsætninger. I den sammenhæng er det vigtigt at være opmærksom på den form for opfølgende pædagogik, der indebærer, at pædagogen vender tilbage til noget barnet tidligere har fortalt, eller oplevelser barnet og pædagogen har haft sammen, for herved at vise interesse for barnet og for at bruge denne tilgang som motivation til at få barnet til at fortælle videre.

9. Ret ikke barnets fejl direkte

B: "Lullemanden bor oppe på loftet!" P: "Ja, julemanden bor oppe på loftet"

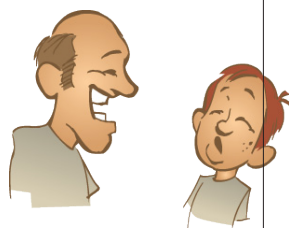
Børn lærer implicit sprog ved at afkode det, de voksne siger. Barnet hører, hvad den voksne siger og har derfor brug for, at den voksne bruger sproget korrekt, men barnet har ikke gavn af at blive rettet direkte, for det lærer barnet ikke noget ved. Det forstyrrer derimod barnet i dets bestræbelser på at afkode sproget, hvis det rettes direkte. Når barnet siger "kat løb" retter den voksne indirekte ved at sige: "Ja, katten løber". Efterhånden vil barnet af sig selv lære den bestemte form (kat vs. katten), når det har hørt formen brugt tilstrækkeligt mange gange til, at det kan udlede den som et mønster.

Et barn der er i færd med at tilegne sig et sprog, gør det ofte ved, at det har dannet sig en hypotese om, hvordan et ord udtales eller bøjes og afprøver denne hypotese i praksis. Barnet har altså en spirende forståelse for sprogets form og udtryk men famler sig frem i de mange regler og undtagelser, sproget indeholder. Her er det centralt, at man bekræfter barnet og roser dets forsøg og ikke retter direkte men i stedet gentager og omformulerer barnets forsøg i den rigtige form.

Den understøttende og motiverende tilgang til barnets forsøg med sproget viser, at forsøget anerkendes, ligesom den indirekte vejledning viser barnet, hvordan ordet udtales. Ofte hører små børn ikke forskel på det, de selv har sagt, og det den voksne siger – de tror, at det de har sagt, er det samme, som det den voksne siger. Direkte korrektion kan af barnet forveksles med kritik og kan derfor virke demotiverende.

Det skal i det hele taget være sjovt for børnene at lære sproget. Der skal leges med sproget i så mange situationer som muligt og barnets nysgerrighed mht. det talte, det skrevne og det læste sprog skal følges. Det er gavnligt at reflektere over sprogets finurligheder sammen med børnene, så de bliver opmærksomme på sproget på en måde, der gør, at de begynder at bruge sproget til at tale om sproget. Det er også en god idé, at fortælle vittigheder og lege med rim og remser, at læse bøger og fortælle historier for hinanden, skrive ordkort og anvende børneskrivning, definere ord ved hjælp af andre ord og placere ord i under- og overbegreber. Det

skal i det hele tilstræbes, at børnene bliver lydhøre overfor sprogets indhold og struktur – ordenes betydning, orddannelse, syntaks, sprogets rytme, udtale og anvendelsesformer.

10. Leg med sproget, når det er muligt

Det skal være sjovt for børnene at lære sproget. Der skal leges med sproget i så mange situationer som muligt og barnets nysgerrighed mht. det talte, det skrevne og det læste sprog skal følges. Det er gavnligt at reflektere over sprogets finurligheder sammen med børnene, så de bliver opmærksomme på sproget på en måde, der gør, at de begynder at bruge sproget til at tale om sproget. Det er også en god idé, at fortælle vittigheder og lege med rim og remser, at læse bøger og fortælle historier for hinanden, skrive ordkort og anvende børneskrivning, definere ord ved hjælp af andre ord og placere ord i under- og overbegreber. Det skal i det hele taget tilstræbes, at børnene bliver lydhøre overfor sprogets indhold og struktur – ordenes betydning, orddannelse, syntaks, sprogets rytme, udtale og anvendelsesformer.

Fokuseret indsats

Børn der ifølge sprogvurderingen placeres i "fokuseret indsats", fordi de har receptive, produktive eller kommunikative forsinkelser, kan have stor hjælp af alle former for samtaler i hverdagen, der kan afhjælpe netop disse forsinkelser, mens børn, der har forsinkelser med hensyn til lydlig opmærksomhed, har brug for en indsats der er særlig rettet mod dette indsatsområde.

Børn med receptive forsinkelser

Et barn der har receptive forsinkelser vil typisk have behov for ekstra tid og hjælp til at forstå og besvare åbne spørgsmål. Hvis barnet viser tegn på, at det ikke forstår det almindelige talesprog, kan det være, at sproget skal forenkles og antallet af spørgsmål reduceres.

Tilegnelsen af nye ord er væsentligt for alle børn, men børn med receptive forsinkelser har brug for mere støtte for at kunne tilegne sig de samme ord som deres jævnaldrende. Her må det tilstræbes, at man er meget konkret i samtalen, fx peger på konkrete genstande eller på illustrationer, der svarer til det pågældende ord, så barnet både hører og ser **ordet**. Børn med receptive forsinkelser har ligeledes et stort behov for at få ord og begreber forklaret, som det også er beskrevet ved sprogstrategi nr. 5.

Det er vigtigt at forældrene inddrages i et samarbejde om deres barns sproglige udvikling. Forældrene skal have at vide, hvilke målord, der er opstillet for barnet og tilskyndes dem til at bruge de samme ord derhjemme.

Børn med produktive forsinkelser

Et barn der har produktive forsinkelser vil også have behov for ekstra tid og hjælp til samtalen. Derfor gælder det om at give barnet ekstra støtte til at besvare åbne spørgsmål. Barnet skal opfordres til at tale og det skal introduceres for alle slags ord, også dem det har svært ved at udtale. Det kan f. eks. være ord med konsonantklynger eller ord med mange stavelser, alt efter barnets forsinkelse og sproglige niveau.

Det kan være svært at tale med børn, der har produktive forsinkelser. Dels kan det være svært at forstå, hvad de siger, dels er de typisk ikke tilbøjelige til at tage initiativ til samtaler. Det betyder, at det ofte er de voksne, der må tage initiativ til samtaler.

Også her spiller forældresamarbejdet en central rolle på samme måde som beskrevet ovenfor.

Børn med kommunikative forsinkelser

Det er vigtigt, at børn med kommunikative forsinkelser forstår de regler, der gælder for en god samtale. Barnet skal lære turtagning, det skal lære at lytte og give plads til at andre får ordet, og det skal lære at fastholde en samtale om et bestemt emne. Derfor er det en god idé også at inddrage de andre børn, så samtalen og kommunikationen kommer til at indeholde flere facetter og bliver mere dynamisk. Samtalen kan også understøttes i sociale fællesskaber som fx lege, hvor barnet får mulighed for at kommunikere med andre børn. Det er nødvendigt, at de

voksne støtter barnet i denne proces.

Barnet skal have mulighed for at indgå i samtaler med voksne sprogmodeller. Derfor er det vigtigt, at forældre og pædagoger selv indleder samtaler med barnet, at de henvender sig til barnet og taler med barnet overalt: i garderoben, i haven og på stuen. Jo mere der bliver talt med barnet, jo bedre muligheder får det for at øve sig i at samtale. Det er sådan, at de børn, der typisk får mest samtale med de voksne, er de kommunikativt stærke børn, fordi de selv henvender sig til de voksne. De kommunikativt svage børn har imidlertid endnu mere brug for en voksen samtalepartner, der kan hjælpe sproget på vej. Du hjælper barnet ved at give barnet den fornødne plads og opmærksomhed og ved at anvende de understøttende strategier i samtaler med barnet.

Børn med forsinkelser mht. lydlig opmærksomhed

For børn, der har svært ved at skelne lyde, høre forskel på lyde og at identificere bestemte lyde i et ord, gælder det, at de vil få størst sprogligt udbytte af at få ekstra opmærksomhed i situationer med f.eks. dialogisk læsning eller tematisk sprogarbejde, hvor pædagogen har mulighed for at planlægge forløb, der tager udgangspunkt i barnets interesseområder og forberede samtaler, der lægger vægt på, at barnets opmærksomhed rettes mod lydene i forskellige ord. Her kan man lege med ordene, fx udtale ord ekstra tydeligt og lade barnet gå på jagt efter bestemte lyde. Hvis barnet synes det er sjovt at lege med rim og remser er det oplagt at gøre det, foretrækker barnet andre aktiviteter, må de vælges i stedet for, det afgørende er, at det er sjovt for barnet.

Sammenfatning

Hverdagens samtaler er en særdeles god anledning til at støtte de børn, der har sproglige forsinkelser, men samtalen skal kvalificeres så den tilpasses barnet men samtidig tager udgangspunkt i barnets nærmeste udviklingszone. Det samme gælder samtalen med de børn, der har en alderssvarende sprogudvikling. Som med andre sproglige aktiviteter gælder det med samtaler i hverdagen, at de tiltag, der gavner børn med fokuserede behov, gavner alle børn.

Referencer:

Bleses, Dorte (2011): Kortlægning af behov for sprogvurdering, effektive sprogindsatser og pædagogisk efteruddannelse. Odense, Syddansk Universitet, CfB.

Bleses, Dorte (2011): Sammenfatning af resultatet af Forskningskortlægning af behov for sprogvurdering, effektive sprogindsatser og pædagogisk efteruddannelse samt praksisundersøgelse. Odense, Syddansk Universitet, CfB.

Michael Tomasello (2009). "The usage-based theory of language acquisition". I Bavin (ed.) The Cambridge Handbook of Child Language. Cambridge University Press.

